

TORA SULEIMAN'S LIONS IN THE UPBRINGING OF A HARMONIOUS HUMAN BEING SPIRITUAL AND EDUCATIONAL ASPECTS

Shakhaev Bauirjan Seytgalievich

Gulistan State University,

2nd year master's degree in teaching methods of social sciences and humanities.

Abstract

This article emphasizes the unique style and unique approach of Tora Suleiman in Uzbek poetry and his special place in folk melodies, as well as the special meaning and content of his poems and the works he created

Key words:

Tora Suleyman, creator, Uzbek poetry, Poet, Motherland, Life, Emotion, Telbanamo, Heart, Karakoz.

Annotatsiya

Mazkur maqolada To'ra Sulaymonning o'zbek she'riyatida o'ziga xos uslubi va o'zgacha yondoshganligi va xalqona ohanglari bilan alohida o'rin egallashi hamda sherlaridagi o'zgacha ma'no va mazmuni va u yaratgan asarlari haqida so'z yuritilganligi takidlab o'tilgan

Kalit so'zlar:

To'ra Sulaymon, ijodkor, O'zbek she'riyati, Shoir, Vatan, Hayot, Tuyg'u, Telbanamo, Ko'ngil, Qorako'z.

Barcha davrlarda va butun dunyoda yoshlar tarbiyasi va ularning axloqi, kamolati hamma vaqt eng ustuvor vazifa hisoblanib kелgandır. Yurtboshimiz ta'kidlaganidek, "ezgu orzu-niyatlarimizni amalga oshirish ko'p jihatdan bugun unib-o'sib kelayotgan, bizning davomchimiz, suyanchimiz va tayanchimiz hisoblangan yosh avlodning zimmasi va mas'uliyatiga tushadi. Shu bois barchamiz o'zimizning muqaddas ota-onalik burchimizni jondan aziz farzandlarimizni nafaqat jismonan, ma'nan sog'lom yurt koriga yaraydigan qilib o'stirishimiz, shu o'rinda ularning har tomonlama barkamol avlod bo'lib, eng zamonaviy biz yashayotgan XXI asr talab qilayotgan intellektual bilim va boylikka ega bo'lgan insonlar bo'lib hayotga kirib borishni ta'minlashda ko'rishimiz ham qarz, ham farzdir" deya aytib o'tdilar "Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz" deb nomlangan maruzalarida.

Mamlakatimizning ma'naviy-marifiy hayotini yuksaltirish bevosita yoshlarni ma'naviy barkamol insonlar sifatida voyaga yetkazish va ulg'aytirish masalasi bilan chambarchas bog'lanadi. Ta'lim bosqichlarida el hurmatiga sazovor bo'lgan, hayot yo'li yoshlar uchun ibratga aylangan, asarlari esa ular ma'naviyatini yuksaltirishga xizmat qiluvchi so'z san'atkorlari ijodini o'rgatish adabiy ta'limning dolzarb muammolaridan hisoblanadi. Shoir ijodi namunalari vositasida o'quvchilar badiiy asar bilan tanishadilar. Uning ta'sir qudrati ila go'zallik va nafosat olamiga kirib boradilar. Badiiy asarga xos obrazlilikni, obrazli ifoda zamiridagi ma'nolarni anglashga o'rganadilar. Badiiy so'z ustalari tasvirlagan manzara insoniy kechinmalar mazmunini tushunishga, shoir tuyg'ularini o'z ko'nglida his qilishga o'rganadilar. Ayni damda, har bir san'atkor yaratgan asarlar orqali uni tanishga erishadilar. So'z san'atkorlari yoshlar ko'z o'ngida betakror, o'zigagina xos qiyofasi bilan gavdalanadi. Shoir qiyofasi, ko'ngil olami, quvonchu iztiroblari yaratgan asarlari ruhidan his qilib anglanishi tufayli To'ra Sulaymon kabi qator so'z san'atkorlari hayoti bilan shaxsi yoshlar uchun namuna va ibratga aylandi.

Adabiyot mualimi yoshlarni ajdodlarimizning dunyo fani va madaniyati, qolaversa, ma'naviyati rivojiga hissa qo'shgan asarlari bilan tanishtirib borishi zarur. Shunda yoshlar milliy iftixor tuyg'usi va o'zligini anglash uchun ilmni egallash istagi uyg'onadi. Yosharning ma'naviy kamolotini

shakllantirishda shoirning «Vatanni madh etishga», «Vatanni qo'rsashga», «Vatanni himoya qilishga», «Vatanni asrashga», «Vatandan g'ururlanishga» bag'ishlangan sara lirik asarlarini tahlil qilish orqali amalga oshiriladi

Adabiy mashg'ulotlar ko'ngil darslari sifatida shoirning asariga singdirilgan ana shu hislarini o'qimaganga tuydirish, uni ruhan muvozanatdan chiqarish, o'zgani tuyish va tuyganlarini so'z bilan ifodalab bera olishga yo'naltirishdan iboratdir. Bunday ishlar asar matni yuzasidan tuzilgan savol va topshiriqlar ko'magida amalga oshiriladi. She'riy matnni ifodali o'qish badiiy idrokning yuqori cho'qqisiga yetganidan dalolat ekanligini R.Maxmudov ham: She'riy asarni anglash, undagi muallif ko'zda tutgan niyatni, maqsad va vazifalarni tushunib yetish, she'r g'oyasining mag'zini chaqish uni uqishdan, yanada aniqrog'i, ifodali o'qishdan boshlanadi, shu – tarzida ifodalaydi. She'riy asarga, odatda, o'quvchilar tomonidan beriladigan baho ko'proq mazmunga, uni qayta hikoyalashga tortib ketadi. Shoir voqelikni badiiy obrazlar orqali tasvirlaganda, o'z-o'zidan mazmun shakllanadi. She'riy asarlar ustida ishlanganda ham o'quvchining qalbini junbushga keltirgan mazmunga, ham she'rning yuksak san'at asari sifatida yozilganiga, ham tasvirga, ham tuyg'ular ifodasiga diqqati qaratilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Xullas, maktab adabiy ta'limida har xil janrdagi badiiy asarlarni o'rganishda ularning har biriga xos bo'lgan asosiy xususiyatlarni diqqat markazida tutish, ularni o'qish va didaktik tahlilga tortishda mana shu jihatlarga ustuvor ahamiyat qaratish mazkur ta'lim samaradorligi garovidir.

Amerikalik mashhur adib quyda: yozuvchi bo'lish uchun jinday iste'dod bilan baxtsiz bolalik kifoya qiladi, - degan gap bor. Shu ma'noda To'ra Sulaymon yozuvchilikka har jihatdan munosib kishi edi. Go'zal Baxmal tog'lari qo'ynidagi Aldashmon qishlog'ida tug'ilgan bo'lajak shoirning armonlarga to'la bolaligi sovetlar tuzumining avji qatag'on davriga to'g'ri keldi. Otasini yot unsur sifatida qamatahib, uylaridagi ko'rpa-to'shakkacha inqilobiy hukumatga o'tkazishdi. Jinoyatchining bolalarini esa, har yo'l bilan turtkilab, kamsitishga urinishdi. Bu mash'um voqea xayolparast va ta'sirchan shoirning siniqibroq, o'ychanroq bo'lib o'sishiga sabab bo'ldi. Xotirasida chuqur iz qoldirgan bu holat uning butun yozganlarida qandaydir siniqlik, ko'ngli yarimlik sezilib turishiga olib keldi. She'rlarining birida shoir: Otamning alamli pok siynasida Ushali, ushalmay

Qolgan armonman, - deb yozganida bolalikning ana shu achchiq iztiroblarini ko'zda tutgandi. Otasi qamoqdan chiqqach, 1939 -yilda To'ra Sulaymon oilasi Mirzacho'lning Malik deb atalmish xo'jaligiga ko'chib kelishdi. Shu tariqa tog'da dunyoga kelgan To'raboy cho'lda dunyo taniy boshladi. Bolalikda oilaning boshiga tushgan sho'rishlar yosh To'rani ruhan ancha erta ulg'aytirdi. Unda o'zgalarni anglash, birovning dardini his qilish sifatleri tengdoshlaridan oldinroq shakllandi va bir umrga qoldi. Hayotidagi ayni shu sifatlar she'riyatga oshno qildi. Chunki u olamga, odamlarga, dunyoning shevalariga shunchaki bir tomoshabin sifatida qaray olmasdi. U ko'p o'qirdi, butun-butun dostonlarni yod bilardi. Bolaligidanoq nimalarnidir aytgisi kelayotganini, boshqalarga ta'sir etmagan narsadan hayajonga tushib, terga botganini kuzatardi. Lekin uzoq vaqt yozganini birovga ko'rsatmay yurdi. Birinchi she'ri e'lon qilinganida yigirma olti yoshda edi. O'sha vaqtlar yozgan bir she'rida u o'zini she'riyat dunyosida umid bilan yo'lga chiqqan karvonga o'xshatadi: Men ham umid bilan safarga chiqib, Uzoq manzillarga ko'z tikkan jonman. Birda Sirday toshib, birda tutoqib, Katta yo'lga chiqqan Kichik karvonman. Chinakam she'r iste'dod mahsuli, ko'ngil mulki. Olamni shoirona idrok etolmaydigan, uning boshqalarga noma'lum jihatlarini ko'ra va ko'rsata olmaydigankishi shoir bo'lolmaydi. O'qib shoir bo'lish mumkin emas. Asl shoirlik - qismat. Shoir bo'lmaslikning uddasidan chiqqa olmaydiganlar qismati. Shoir hamisha nimadandir norozi, nimadandir hayajonda. Olamni boridan go'zalroq, odamlarni hozirgisidan komilroq ko'rish istagi shoirni doim bezovta qiladi. Shu bois u tinimsiz to'lg'anadi, izlanadi: *Suvlar ham tinidi sunbula kelib,*

Tinib-tinchimadi bu ko'nglim, hayhot. Na bahor, na yozdan, na to'kin kuzdan

Hecham qoniqmadi, bu ko'nglim, hayhot!

Shoir bir umr o'zini izlab, o'zini tekshirib, o'zini kashf qilmoqqa intilib yashaydi. Ijodkor - ana shunday izlanishning uzoq yo'lini malollanmay bosib o'tgan ijodkor. U qalbini to'xtovsiz taftish qilib yashadi. Negaki, har ne topsa, o'zidan topishi mumkinligini bilardi. Chunki izlagani tashqarida emas, o'zining yuragida ekanini sezardi. O'z yuragini anglamagan odam o'zgani tushunolmaydi. O'zgani

tushunolmagan kimsa, Haq bilan sirlasholmaydi. Haq bilan sirlashishning eng bexato yo'li unga beg'araz muhabbatdir, uni adoqsiz sevishdir. To'ra Sulaymon she'riyati - ishq haqidagi bitiklar. U muhabbat tufayli qalam tutdi, muhabbatni kuyga soldi: *Men seni suydim, Qorako'z, Suydim, suydirolmadim. Ishqingda kuydim, Qorako'z, Kuydim, kuydirolmadim.*

Shunday holatga chinakamiga tushgan odam she'r yozmay, shoir bo'lmay iloji yo'q. Shoir hamisha dard bilan yashaydi. Bir she'rda bejiz: *Dardsiz yashamoqlik - dardmandlik asli,* deb aytmagan. Olamda qanchaiki asl shoir bor hammasi dardmand. Ular go'zallikning, ezgulikning dardi bilan og'rigan bemorlardir. Barcha chinakam asarlar g'amning mevalari o'laroq dunyoga kelgan. Asrimizning buyuk ijodkorlaridan biri: *Shoir diliga qilma havas but esa bag'ring, Shoir yuragin doimo vayron yozajakman deya nola qilganida,* ikkinchi bir ulkan shoir: *Dilu jon o'rtanar, dil orom istar, Ilhomning pichog'i sanchilar butkul* deb ozorlanganida haq edilar. Bilasizki, Odamning loyini qorishga suv bo'lsin deb yog'dirilgan qirq yillik yomg'irning o'ttiz to'qqiz yili qayg'u, bir kuni shodlik yomg'iri edi. Navoiy hazratlari: *—Ko'ngilda g'am yo'qligi o'zi g'amdur, Alam yo'qlig'i asru alamdir,*—deganlarida barcha ijodkorlarning ko'ngillaridagini bildirgandilar. Shundan bo'lsa kerak, To'ra Sulaymon ijodida alamangiz she'rlar ko'pchilikni tashkil etadi. Shunday she'rlari yoshlar qalbini to'liqroq egallaydi, xotiralarida uzoq vaqt qoladi: *Izlay-izlay horib bo'ldim, sensiz yolg'iz g'arib bo'ldim, Endi bosgan izlaringni to'rt tomondan topolmasman.* Yo'qotganlarining topilmasligini, ketganlarining qaytmasligini bilgan kishining adoqsiz armonlari ifodasiga qarang: *Giyoh bilan qoplanmish ko'hna qabr boshlari, Maysadagi shudringlar - kimlarning ko'z yoshlari.* To'ra Sulaymon she'riyati ta'sirli hissiy timsollar vositasida ifodalangan zalvorli fikrlar she'riyatidir. Payg'ambarimizning: *—So'zda sehr bor, she'rda hikmat,*—degan hadislaridagi ikki jihatni ham shoir o'z ijodida namoyon qilishga tirishadi. Ruhiyatning tushuntirish mushkul bo'lgan qatlamlarini tadqiq etish, hissiyotdagi eng murakkab jarayonlarni bor chigalliklari bilan tasvirlashga e'tibor o'ta kuchaygan bir sharoitda To'ra Sulaymon g'oyat miqyosli, qamrovli fikrlarni, go'zal badiiy topildirlarni sodda yo'sinda, ornamentalizmga berilib chigallashtirmay, murakkablashtirmay tasvirlash yo'lini tanladi. Ko'pincha, she'riyatdagi soddalik jo'nlikka olib boradi. To'ra Sulaymon singari noyob iste'dod egasi bo'lish kerak.

Asl ijod buzilgan muvozanatdir. Dunyodagi birorta shoir ruhiy muvozanatdan chiqmay turib, birorta tuzukroq she'r yozolgan emas. Muvozanatdan, ya'ni risoladagi odamlarda bo'ladigan ruhiy holatdan chiqish har bir ijodkorda o'zgacha kechadi. Lekin deyarli barcha asl ijodkorlarning ham qalbi yalong'och, himoyasiz, ro'y bergan hodisaki bor unga ta'sir ko'rsatmay qolmaydi. Yana bir haqiqat ayonki, ijodkor bir umr o'z bolaligini tasvirlash bilan band bo'ladi. Qishloqda nari borsa, o'n yeti yoshigacha yashagan adiblar bir umr shu haqda yozishadi. Negaki, ijodiy holat qay bir darajada bolalik yoki u davrdagi to'zilikni qo'msashdir. Adiblar har doim ham shoir yoki yozuvchi emaslar. Ular faqat ijod qilayotganlarida, ilhomning yulduzli onlaridagina ijodkorlardir. O'shanday vaqtda ularning oyog'i yerdan uziladi, g'ayb bilan sirlashadi. Shuning uchun ham To'ra Sulaymon bitgan: *Telbanamo edim yoshlikda Telbalikning xali aksi bor misralarni ilhomiy holatning suvrati deyish mumkin.* O'ziga shaxsan daxldor bo'lmagan narsadan ham kuchli ta'sirlanish, qattiq quvonish yoki qayg'urish, shu holatini qog'ozga ko'chirmaslikning ilojini topolmaslik ro'zg'oriy mezonlar bilan o'lchanganda telbalikning o'zginasi. Lekin shoir maishiy o'lchovlar bilan emas, ruhoni miqyoslar bilan ish ko'radi, ma'naviy tarozilar bilan tortadi. Shuning uchun ham: *Odamlik tugagan joydan shoirlik boshlanadi,*—deyishadi.

Aksar shoirlar devona fe'l bo'lganligi, darveshvash yashaganligi uchun, axloqiy va huquqiy qoliplarga ko'pda rioya qilavermagani bois, ko'pchilikning nazarida, ancha erkin hayot kechiradiganga o'xshab ko'rinadi. Chuqurroq o'ylab qaralsa, ularning erki qulning erkidan cheklanganroq bo'lsa borki, ortiq emas. Nega? Chunki shoir ijodidan erkin bo'lolmaydi. Aslan ijod erkinligi tushunchasi ijodkorning erkinligini emas, aynan ijodning erkinligini anglatadi. To'ra Sulaymon o'z tuyg'ulariga, hissiyotiga xo'jayin bo'lolmaydi. Hissiyotini boshqara olgan odam ijodkor emas. Tuyg'ular boshqarilmayotgan holatidagina ijodiy meva beradi. Ijodkor ilhomiga biylik qilolmaydi. Bil'aks, To'ra Sulaymon o'z ilhomining qulidir. Unda faqat junbushga bo'lgan tuyg'uni, quyilib kelayotgan fikrni go'zal shaklda ifodalay olish erki bor xolos. Ilhomni zo'rlab bo'lmaydi. Shuningdek, uning yo'lini to'sish ham oson emas. Talantli shoirlar istalgan vaqtda emas, ko'ngillari tusagandagina she'r o'qiy

oladilar. Bundayroq shoirarga iltimos qilindi, bas o'qiyverishadi. Negaki, birinchi toifadagilar chinakam iste'dod sohiblari va ular ilhom bilan ish ko'radilar. Keyingilar esa ijrochilar ularga tomoshabin bo'lsa bas. Asl ilhomni zo'rlab bo'lmaydi. Zo'rlangan ilhom chala nasl beradi. Shu sabab To'ra Sulaymon butun tuyg'uga, butun yurakka egaligi haqida faxr bilan yozadi:

Menga butun ko'ngil kerak, kun kerak, Menga tutash yulduz to'la tun kerak.

Men yortilab muhabbatni olmayman, Men yorti do'st xonasida qolmayman

Shoir chala suymaydi, chala yashamaydi, chala dovlashmaydi, chala yovlashmaydi, chala do'stlashmaydi. O'z so'ziga, o'z tuyg'usiga ega bo'lganligidan g'ururlanadi. Tuyg'ular o'ziniki bo'lgani bois yuqumli. Birovdan tuyg'u olib, birovning ovozi bilan kuylab, birovning so'zi-la tasvirlab, e'tirof qozonish mumkin emas. Shoir shuning uchun: O'zga so'zni chalgulik qilma deya iltijo etadi. To'ra Sulaymon butun ijodiy umri mobaynida faqat o'z sozini chalib keldi.

Foydalangan adabiyotlar.

1. Yo'ldoshev Q. Sariboyeva M. To'ra Sulaymon ijodida ma'naviy-ma'rifiy
2. tarbiya masalalari. O'zbekiston xalq shoiri To'ra Sulaymon tavalludining 85 yilligi munosabati bilan o'tkazilgan ilmiy-amaliy anjuman materiallari. –Guliston. 2019.
3. To'ra Sulaymon Sayhon. –T.: Sharq. 2003. 223 b.
4. To'ra Sulaymon zamondoshlari xotirasida. –T.: Mumtoz so'z. 2017.
5. Zamonaviy o'zbek adabiyoti taraqqiyotida To'ra Sulaymon ijodining o'rni va ahamiyati nomli ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Farg'ona. 2019
6. Mahmudov R. To'ra Sulaymon. –Guliston. –Ziyo nashriyoti, 2008.